

DĖL VIENOS L. RĖZOS DAINOS AUTENTIŠKUMO

Rimantas Balsys

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje išskiriami ir aptariami kai kurie latviškieji skoliniai Mažosios Lietuvos žvejų dainose, t.y. analizuojami atskiri kompoziciniai fragmentai ar net ištisos dainos, kurios iš latvių dainuojamosios tautosakos kuršininkams tarpininkaujant įsipynė į lietuviškas dainas ir išliko beveik nepakitusios. Straipsnio išvados leidžia naujai pažvelgti į kai kurias L. Rėzos užrašytas dainas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kompozicinis fragmentas, latvių liaudies dainos, lietuvių liaudies dainos. Mažoji Lietuva.

Abstract

The present article singles out and discusses certain Latvian borrowed works in fishermen's songs of Lithuania Minor, i.e. it analyses individual compositional fragments or even whole songs, which came from Latvian song folklore via Kuršininkai into Lithuanian songs and have remained almost unchanged. The conclusions of the article provide for a new attitude towards certain songs written down by L. Rėza.

KEY WORDS: compositional fragment, Latvian folk songs, Lithuanian folk songs, Lithuania Minor.

Jau ankstesniuose straipsniuose buvo aptarta, jog ir lietuvių, ir latvių žvejų dainos yra mozaikiškos, sudarytos iš atskirų *kompozicinių fragmentų*, kurie laisvai keliauja ne tik iš vieno dainos varianto, versijos, tipo į kitą, bet ir iš vieno dainų žanro į kitą (Balsys, 2000 (1), p. 228; Balsys, 2001 (2), p. 93-115). Suprantama, kad tokie atskiri dainų *kompoziciniai fragmentai* (ar net ištisos dainos) gali būti vienos tautos paskolinti kitai. Antai apie Jurginių dainas, dainuotas Audutiškio apylinkėse, J. Balys rašo: "Apylinkės gyventojai, visi lietuviai šią giesmę giedodavo rusiškai ar gudiškai, o paskum mergos perversė į lietuvių kalbą" (Balys, 1993, p. 164). Toks pat procesas būdingas ir kitiems tautosakos žanrams. B. Kerbelytė tyrinėjusi lietuvių ir rytų slavų pasakų sąveikas pastebi, jog slaviškos detalės lietuviškose pasakose yra spontaniškos, beveik nesikartojančios variantuose. Vadinasi, teigia B. Kerbelytė, tokius tekstus galime laikyti "pirminiais vertimais", kurie vėliau veikiami nacionalinės tradicijos pamažu praranda pasiskolintus elementus, pritaiko prie lietuviškos tradicijos ir galų gale susilieja su ja (Žašišėčnā, 1979, n. 79). Tačiau galimi ir kitokie variantai. Ypač tokiose teritorijose, regionuose, kur tautinė gyventojų sudėtis ilgesnį laiką yra mišri, vyksta nuolatinė migracija ir pan. Išskirtinis šiuo požiūriu būtų pamario kraštas, kur dar XIII amžiuje gyveno kuršiai. Dėl Ordino invazijos dauguma pietinių kuršių žuvo, o šiauriniai sulatvėję vėl kėlėsi pajūriu į pietus, ieškodami žvejybai geresnių vietų. Per ilgą laiką iš minėtų persikėlėlių susiformavo savita etninė grupė, kurią dabar linkstama vadinti *kuršininkais*, ir kurių kalba iš esmės yra latvių kalbos tarnė (Zinkevičius, 1999, p. 55 - 57). Taigi galima sakyti, jog ilgą laiką beveik visame Klaipėdos

krašte (ar bent jau apie Kuršių marias) realiai greta funkcionavo ne tik lietuvių ir latvių tarnės, bet ir gana skirtingi tų tautų papročiai, tikėjimai, tautosakinė tradicija. Tai negalėjo nepalikti vienokių ar kitokių pėdsakų šio krašto dainose.

Šiame straipsnyje ir bus ieškoma tokių pėdsakų, t.y. *kompozicinių fragmentų* ar net ištisų dainų, kurios iš latvių dainuojamosios tautosakos kuršininkams tarpininkaujant galėjo įsipinti į lietuviškas dainas ir išlikti beveik nepakitusios (dėl gana skirtingos šių tautų dainuojamosios tradicijos). Šiuo aspektu dar kartą pažvelkime į Liudviko Rėzos 1825 metais paskelbtą ir daugelio tyrinėtojų gan prieštaringai vertintą dainą *Kopininkai*¹ (Vandos Misevičienės sudarytame *Lietuvių liaudies dainų kataloge* (LLDK DD KAD) ši daina priskirta prie Velykų dainų (tipas 493) ir pavadinta *Laima šaukė*. *Laima rėkė*. Ten pat nurodoma, jog Lietuvoje žinomi ir užrašyti tik du šios dainos variantai²):

Laima šaukė, Laima rėkė,
Basa bėgant per kalnelį.
Aš užkopusi kalnelį.
Mačiau tris žvejačius -
Kopininkus ant jūračių.
- Ar nematėt mano brolelį
Ant aukštų jūrelių?
- Ai mergate lelijate,
Tavo brolytis gul nuskendęs

¹ Taip daina pavadinta L. Rėzos sudarytame *Dainų rinkinyje*. Nerijos kopose gyvenantys *kuršininkai* žemyno gyventojų dar buvo vadinami ir kopininkais. Kuršininkai — atsikėlėliai iš Kuršo (į senąsias lietuvių gimnainčių kuršių gyventas vietas) šnekėję kuršių substrato pagrindu išaugusia latvių kalbos tarnė. (Zinkevičius, 1999, p. 55 - 57.

² LLDK KI nurodomi du spausdinti šios dainos variantai: RD I 75 ir ČL.D 171. Tačiau atskirų šios dainos kompozicinių fragmentų yra ir JSD 465, Klvd 439, NLV 363.

Ant jūrių dugnelio.
 Smiltys jo veidelį graužia,
 Vilnys jo plaukelius plauja.
 - Kopininkai, mieli kūmai,
 Ar ištrauksite brolytį
 Iš jūrių dugnelio?
 - Ką gi duosi, kad ištrauksim?
 - Vienam duosiu šilkų juosta,
 Antram duosiu aukso žiedą,
 Trečiam neturiu ko duoti.
 Tuomi pati suderėsiu
 Jaunu styrininku.
 Styrininkas mudrus vyras,
 Tasai mok akrotu bėgti,
 Bėgt su vėju, bėgt prieš vėją.
 Kaipgi tu vengte išvengsi
 Savo neprieteliaus?

RD I 75³

Jekabas Lautenbachas šį dainos tipą pavadino *Laima ir nuskendęs brolis*. Pasak darbo autoriaus, daina abiejų tautų (lietuvių ir latvių) visiškai sutampa tiek savo turiniu, tiek ir forma (Ežonakiaūd, 1896, p. 144). Tuo tarpu A. R. Niemi, vertindamas J. Lautenbacho darbą, teigia, kad daina *Laima ir nuskendęs brolis* yra ne kas kita, kaip jūros pakrantėje gimusi baladė (Niemi, 1996, p. 301), kurią Veliuonoje dar yra užrašęs ir A. Juška (Juška, 1955, p. 404). Pasak A. R. Niemi, "kad abi (baladės) kilusios iš to paties šaltinio, matyti iš pirmo žvilgsnio, ir laikyčiau tikra, kad daina gimė Baltijos pakrantėje tarp žvejų. Dainos paplitimas toli nuo jūros pakrantės, net pas latvius aukštaičius, rodo, kad jos tema buvo mėgstama. Abiejose pusėse esantys tie patys pasakymai ir nusakymo būdai rodo, kad skolinys vienu kitiems negali būti labai senas" (Niemi, 1996, p. 301). V. Barauskienė, lyginusi lietuvių ir latvių darbo dainas, iš bendrų lietuvių ir latvių žvejų dainų taip pat pateikė dainą *Laima ir nuskendęs brolis*, pridurdama, kad panašią dainą randame ir lietuvių pavasario laikotarpio kalendorinėse (lalauninkų)⁴ bei baltarusių kalėdotojų dainose⁵.

Vienas pirmųjų šios L. Rėzos paskelbtos dainos autentiškumu dar amžiaus pradžioje suabejojo A. Briukneris, teigdamas, jog žinomai dainai čia

³Pastebime, jog dainą sunku būtų padainuoti, nes yra ritmo sutrikimų, neaiškios posmų ribos, gal net praleista viena kita eilutė (pavyzdžiui, po 5 eil. galėtų būti kreipinys "Kopininkai, mieli kūmai"). Šie požymiai leidžia spėti, jog daina gali būti atpasakota, o ne dainininko padikuota.

⁴LTR 2847 (52). V. Misevičienės sudarytame Lietuvių liaudies dainų kataloge ši daina priskirta lalautojų dainoms ir pažymėta 493 numeriu. Lietuvoje žinomi tik du šios dainos variantai (vienas jų - RD I 75). Žr. Misevičienė, 1972, p. 297.

⁵V. Barauskienė (V. Barauskienė ir V. Misevičienė - ta pati autorė) šį tipą verčia *Laima ir nuskendęs žvejas*. (B. Барайскене, 1968, p. 51 - 52).

priklijuota beveik mitologinė etiketė (turimos omenyje pirmosios dvi eilutes) (Brükner, 1904, p. 54).

Albinas Jovaišas studijoje *Liudvikas Rėza* į šią ir į dar apie trisdešimt L. Rėzos *Dainose* skelbtų dainų taip pat siūlo žiūrėti kritiškai, teigdamas, kad L. Rėzai atsiųstose dainose mitologinių įvaizdžių arba visai nebuvo, arba jų rinkinio sudarytoji nepakako, todėl L. Rėza bus ėmėsis savo valia kai kuriuos populiarius lietuvių ir latvių mitologijos dalykus įvedinėti į dainų rinkinį (Jovaišas, 1969, p. 287). Tiesa, A. Jovaišas čia pat pripažįsta, jog "latviškų elementų atsiradimas rinkinyje dar tartum sutampa su L. Rėzos kilimo vieta"⁶. Tokios pat nuomonės buvo ir Norbertas Vėlius, teigęs, jog "dainos pradžioje pridėtas dvielis apie laimę, o galbūt ir visa daina tikriausiai yra paties L. Rėzos sukurta" (Vėlius, 1977, p. 67).

Ne toks kategoriškas Ambraziejus Jonynas, sakydamas, kad "jis (Liudvikas Rėza), kaip ir vokiečių mitologines mokyklos atstovai, buvo veikiamas romantinio požiūrio į folklorą. Dėl to L. Rėza su dainų tekstais elgėsi laisviau, negu mes dabar reikalaujame ir, suprantama, laisvo liaudies tikėjimų perteikimo arba sueiliavimo savais žodžiais nelaikė nusizengimu" (Jonynas, 1989, p. 49).

Ar iš tikro L. Rėza laisvai redagavo šios dainos tekstą? O gal toks sumišęs tekstas ir buvo užrašytas bei atsiųstas L. Rėzai? Juo labiau, kad ir pats L. Rėza pripažįsta, kad šioje dainoje mitologinis įvaizdis minimas tarp kitko, t. y. kad į naują dainą yra įpintas senasis įvaizdis (Rėza, 1958, p. 338 - 339).

Vertas dėmesio ir Jono Balio teiginys, jog kai kurias L. Rėzos rinkinyje skelbtas dainas lietuviai galėjo neseniais laikais paimti iš latvių, galbūt kuršininkams tarpininkaujant, todėl L. Rėza gal ir galėjo Mažojoje Lietuvoje užtikti, tuo tarpu kai kitose Lietuvos vietose jos liko nežinomos⁷. Ši mintis atrodo ypač racionali ir priimtina, kai kalbama apie dainą *Laima šaukė. Laima rėkė* (*Laima ir nuskendęs brolis*).

Kas teisus, atsakyti galima tik detaliau ištyrus minėtos dainos paplitimą, sandarą, apžvelgus kiek įmanoma didesnę versijų bei variantų kiekį lietuvių ir latvių dainuojamojoje tradicijoje.

Išskaidysime L. Rėzos išspausdintą tekstą į atskirus kompozicinius fragmentus. Pirmojo kompozicinio fragmento aprašymas būtų toks:

⁶Liudvikas Rėza gimė Kuršių nerijoje, Karvaičių kaime, kurį XVIII a. pabaigoje užpustė kopų smėlis. Čia daugiausia buvo kalbama lietuvių ir kuršininkų kalbonis (Jovaišas, 1969, p. 287).

⁷Jonas Balys čia turėjo omenyje L. Rėzos paskelbtas dainas "Mėnuo sauluzę vedė", "Aušrinė svodbą kėlė" ir "Miela Saulyte, Dievo dukryte" (Balys, 1998, p. 23 - 24).

Pradinė situacija: Nelaimės nuojauta.

Herojaus akcija: Sesuo pamatė žvejus, paklausė apie brolių. Žvejai atsakė.

Rezultatas: Sesuo gavo informaciją.

Antrojo kompozicinio fragmento aprašymas:

Pradinė situacija: Sesuo žino, jog brolis guli nuskendęs,

Herojaus akcija: Sesuo prašo ištraukti brolių. Žvejai klausia, ką ji duos. Sesuo pažada duoti dovanas.

Rezultatas: Neaiškus.

L. Rėzos užrašyto dainos varianto abu kompoziciniai fragmentai būdingi ir visiems latviškiems (LTdz 13419 - 13434) šios dainos variantams (latviškųjų šios dainos variantų, kaip matome yra nepalyginamai daugiau). Prie šių kompozicinių fragmentų dar gali prisijungti atskiros kompozicinių fragmentų dalys, veiksmai, situacijos (dažniausiai kinta pirmojo kompozicinio fragmento pradinė situacija). Ypač tokia įvairove (veiksmų, situacijų) pasižymi latviškieji dainų variantai. Štai keli tokios įvairovės pavyzdžiai:

Es redzeju juriņā
Trīs zvejņickus zvejojam:
Zīda tīklis, zelta laiva,
Sidrabiņa zēģelītes.
LTdz 13433

Es uzkāpu kalniņā,
Pašā kalna galiņā:
Es redzēju visu jūru.
Visus jūras zvejņieciņus.
LTdz 13432

Vakar gāja div' bāliņi
Gar jūriņu dziedādami
Šodien viena zeltenīte
Pakaļ gāja raudādama.
LTdz 13426

Dažniausiai atskirų latviškųjų šios dainos variantų pradinė situacija yra tradiciniai latvių liaudies ketureiliai, užrašyti kaip visiškai savarankiški kūriniai. Štai cituotos LTdz 13433 dainos pradinė situacija užrašyta ir kaip atskiras ketureilis (LTdz 13216); LTdz 13432 pradžia žodis žodin sutampa su LTdz 13215 ketureiliu, LTdz 13426 - su ketureiliu LTdz 14325 ir t. t. Vadinasi, latviai šį siužetą jau yra pritaikę prie savo dainuojamosios tradicijos, t. y. pagrindinius kompozicinius fragmentus apipynę tradiciniais ketureiliais, kurie savo ruožtu gali būti sudaryti dar iš dviejų, trijų ar keturių mažesnių fragmentų - veiksmų, situacijų. Aptariamąsias dainos

latviškųjų versijų bei variantų gausą ir nulemia tai, kad ne tik pavieniai ketureiliai, bet ir tų ketureilių atskiri veiksmai ar situacijos dar gali keistis, varijuoti, priklausomai nuo dainos kūrėjo / atlikėjo (Balsys, 2000 (2), p. 100).

Vadinasi, teoriškai įmanoma ir tokia dainos *Apie tris žvejus ir nuskendusį brolių* pradžia, kurioje būtų minima, apdainuojama *Laima*. Juo labiau, kad tokių atskirų latviškųjų ketureilių, sudėliotų iš įvairių veiksmų ir situacijų, yra užrašyta nemažai, pavyzdžiui:

Laimīt' kļiedza, Laimīt' brēca,
Kalnina stāvēdama,
Redz sērdieni ievedamu
Asarīnu sētīnā
LD 18618 (1)

Laimīt' kļiedza, Laimīt' brēca,
Kalniņā stāvēdama,
Redzēj' mani ievedoti
Nelaimītes vietīņā
LD 18618 (2)

Trīs reizītes Laima sauca,
Kalniņā stāvēdama,
Nāc ārā, bārenīte,
Nuo tam ļauzu valodām.
LD 5070

Pasak Janinos Kursītės, minėtose dainose *Laima* šitaip perspėja apie gresiančią nelaimę, tykantį pavojų. Sykiu tai rodo ir deivės *Laimos* — likimo lėmėjos palankumą tam, kuriam tas pavojus gresia. Tas palankumas ir išpėjimas paryškinamas, kai *Laima* šaukia tris kartus, o aukščiausia pavojaus signalo pakopa išreiškiama formule *kļiedza... breca* (rēkia, šaukia, verkia) (Kursīte, 1996, p. 221). Čia plačiau nena-lizuosime atskirų dainos variantų frazių ar žodžių semantinio klodo. Kur kas svarbiau pastebėti, jog šių (pirmųjų dviejų) keturcilių pirmasis kompozicinis fragmentas beveik visiškai atitinka L. Rėzos užrašytos dainos pradžią. Kaip jau minėjome, A. Briukneris teigė, jog žinomai dainai čia prikljuota beveik mitologinė etiketė. Bet išsiaiškinus latviškų dainų sandarą galima teigti ir kitaip. Tai tiesiog atskirų kompozicinių fragmentų gebėjimas laisvai varijuoti, keistis, keliauti iš vienos dainos į kitą. Su kuršininkais šita tradicija atėjo ir į pamario kraštą. Ir L. Rėza tiesiog tokį latviškai lietuvišką dainuojamosios tradicijos junginį galėjo gauti užrašytą iš savo pagalbininkų. Visiškai suprantama, kad tokia tradicija dėl jau anksčiau minėtų priežasčių galėjo gyvuoti tik Mažojoje Lietuvoje. Tą patvirtina ir Antano Juškos Veliunos apylinkėse užrašytas šios dainos

variantas. Jo pradžia, lyginant su L. Rėzos variantu, kiek kitokia:

Eiva, sese,
Eiva, sese,
Seserele,
Jūrių maružių
Pažiūrėti.

Jūrės marės,
Jūrės marės
Suliūliavo,
Vario tiltužis
Suskambėjo.

Po tuo tiltu,
Po tuo tiltu
Tiltužėliu,
Ten žvejojo
Trys žvejeliai. (Toliau pagrindinis kompozicinis fragmentas)
JSD 465

Kitaip tariant, čia jau regime dainos variantą, kuris nėra paveiktas latvių dainuojamosios tradicijos. Atvirkščiai – nuoskli dainos erdvės plėtotė, apdainuojamų objektų sklaida, pakartojimų, deminutyvų gausa - visa tai jau lietuvių liaudies dainų bruožai.

Viskas, kas pasakyta apie L. Rėzos užrašytos dainos pirmąjį kompozicinį fragmentą, tinka ir dainos pabaigai:

Styrininkas mudrus vyras,
Tasai mok akrotu bėgti,
Bėgt su vėju, bėgt prieš vėją.
Kaipgi tu vengte išvengsi
Savo neprieteliaus?

RD I 75

Nesunkiai tuos pačius kompozicinius fragmentus galime atpažinti ir latvių žvejų dainose:

Stūrmanītis gudris vīrs,
Pret straumītī laivu grieza.
LTdz 13160

Zvejniecīšs gudrs vīrs,
Tas mācēja laivu griezt:
Ar vējiņu, pret vējiņu,
Pa viļņiem vizināt.
LTdz 13161

Nepaprastai svarbūs čia ir tų (lietuviškų bei latviškų) kompozicinių fragmentų leksiniai skirtumai. Jei L. Rėza būtų tiesiog paėmęs dainos pabaigą iš latviško ketureilio ir ją dirbtinai

“prilipdęs”, tai nesiskirtų ir jų leksika. Štai latviškose dainose *stūrmanītis* arba *zvejniecīšs* moka *laivu* plaukti, o L. Rėzos užrašytoje dainoje *styrininkas* moka *akrotu bėgti*. *Styrininkas* — germanizmas (vok. *steuer mann* “vairininkas”, “irklininkas”; vok. dial. *štir* “vairas”; *styrininkas* — priesagos -ininkas vedinys iš *styras*; Alminauskis, 1935, p. 120); *akrotas* — slavizmas (lenk. *okręt*, brus. *і́зсòнiі* “laivas”; Skardžius, 1931, 26). Skolinių gausumas (ypač germanizmų) — dar vienas būdingas pamario krašto dainų bruožas. Pasak kalbininko Algirdo Sabaliausko, Klaipėdos krašto germanizmai sudaro maždaug 18 — 23 procentus visos tarminės leksikos, o kitose tarmėse tik nuo 3 iki 0,5 procento (Sabaliauskas, 1990, p. 259). Tas pats pasakytina ir apie liaudies dainų leksiką. Tokiu būdu L. Rėzos užrašytos dainos pabaiga nėra pažodinis vertimas, bet jau pakankamai paveiktas šio krašto dainuojamosios tradicijos skolinys. Akivaizdu, kad kuo skolintas kompozicinis fragmentas dainoje (arba visa daina) senesnis, tuo jis labiau yra prisitaikęs, sunkiau atpažįstamas. Ir atvirkščiai – kuo pasiskolintas kompozicinis fragmentas (ar visa daina) naujesnis, tuo jis mažiau pakitęs ir lengviau atpažįstamas.

Tarp paskutiniais dešimtmečiais pamario krašte užrašytų dainų randame ir daugiau tokių, kurios mums paliudija, jog ištisių dainų arba tik atskirų kompozicinių fragmentų skolinimosi procesas tarp kartu arba kaimynystėje gyvenančių (ir ne tik) tautų vyksta visą laiką. Tokia daina 1979 – 1980 metais užrašyta iš Anos Mažeivos⁶:

- Tēti, tēti, dirbk man l'aivā,
Ausk, mamyti, burelis.
Aš išpl'auksiu į jūreli
Daug žuvelių prižvijot'.

Jūra ūžia, jūra šniokščia,
Plazda bal'tas burelis,
Bangas šel'stas, vaikai džiaugias
Dideli ir maži.

Bj 61

Palyginkime šią dainą su atskirais latvių ketureiliais ar kompoziciniais fragmentais, kuriuos pavyko rasti:

Tais'. tētiņ, oša laivu,
Aud, māmiņa zēģelīti:
Es aizbraukšu jūriņā
Zelta zivis izzvejot.

LTdz 13013

⁶ Pateikėja Ana Mažeiva gimė 1894 metų kovo 10 d. Karklės kaime, ten beveik visą laiką ir gyveno. Dainos užrašytos 1979 - 1980 m. (Bj, 1997, p. 26).

Jūra kraca, jūra šnāca

LTdz 13395

Dainų (ar tik atskirų fragmentų) skolinimasis ir šio šimtmečio pradžioje, ir net šimtmečio antroje pusėje šiame regione įprastas dalykas. Lietuviškų dainų, pasak šventojiškės dainininkės Kerstos Balčius, Lietuvos latviai išmokdavo iš žemaičių, kurie į pajūrį atvažiuodavo iš tolimesnių apylinkių žuvų nusipirkti. O Balčių kaimynė Ana Vindige 1996 metais papasakojo, kad kuršininkai lietuviškų dainų parsiveždavo iš Prūsų Lietuvos, kur daugelis šventojiškių tarnavo (Mukaičė, 1994, p. 47). Skirtingų tradicijų, lietuviškų ir latviškų kompozicinių fragmentų persipynimą kaip tik ir regime iš šventojiškės K. Balčius užrašytoje dainoje *Visas daineles aš išdainavau*:

Visas daineles es išdainavau, (2 k.)
Dar viena atliku(si). (2 k.)

Tuo aš dainuosiu per vasarelį.
Rūteles raveda(ma).

Kad aš dainuoju tuolin girdieja.
Iš Klaipiedas mieste(lia).

Kas tin girdieja – jauni berneliai.
Gaselemis vaikščiuoda(mi).

Nuo Ventės raga lig Pagirelms.
Dainelemis pardainia(vu).

Ak, kelkis, kelkis. miega berneli.
Jau nebtolin krašte(lis).

Ai išvys tevi miesta mergelės,
Augs miega šiepure(lis).

Mažne sumuša varia būgnelį.
Miegelį budinda(mas).

Mažne sulauža uošvia irklelius,
Laivelį valdinda(mas).
(Mukaičė, 2000, p. 35)

Kaip teisingai pastebėjo dainą užrašiusi Loreta Mukaitė, nuo jau žinomų variantų šis skiriasi tuo, jog įpintas kompozicinis fragmentas su *miego berneliu*, kuris žadinamas mušant *vario būgnelį*. L. Mukaitė čia pat priduria, jog *vario būgnelis* "tikriausiai bus atklydęs iš latvių dainų – toks motyvas neretai aptinkamas senuosiuose latvių ketureiliuose, kur vario būgną dažniausiai muša mitinė būtybė" (Mukaičė, 2000, p. 34). Iš tikrųjų latvių dainose dažnai minimi *vario būgnai*. Pavyzdžiui, Joninių naktį tokį būgną muša arba

nešiojasi (pučia vario trimitą) pats Janis, ragindamas nemiegoti:

Visu gadu Jānīts jāja,
Nu atjāja šovakar:
Vara bunga mugurā,
Alus kanna rociņā.

LTdz 15473

Jānis pūta vara tauri
Pie vārtiem stavēdams.

LTdz 15352

Pasiskolintų iš latvių arba bendrų su latviais kompozicinių fragmentų galima rasti ir daugiau. Štai aptariamiosios dainos *Apie trīs zvejus ir nuskendusį broļi* latviškų dainų pradžia, kaip jau buvo minėta, įvairuoja. Dalis variantų apdainuoja prapuolusį piemenį:

Man izgaisa bāleliņš,
Baltas avis ganidams.
Teku ceļu raudādama,
Baleliņa meklēdama.

LTdz 13422 (4)

Kituose variantuose brolelis prapuola beganydamas *margas karves* (la. raibas govis) LTdz 13422 (3), arklius (la. kumeliņus) LTdz 13422 (6, 7). Šie kompoziciniai fragmentai galėtų būti gretinami su L. Rėzos Pilviškiemyje prie Įsruties užrašyta daina *Piemuo prapuolēsis*:

Aš vakar vakaraty
Sudrējau bernatį
Ganyt mano avatę.

Nežinau, nē kur dingo:
Ar vandenį nuskendo,
Ar kalneliu nuėjo.

RD I 72

Dar labiau latviškieji variantai artimi ir B. Sruogos 1949 metų *Lietuvių liaudies dainų rinktinėje* paskelbtai dainai:

Ganē merga šile žirgus,
Ganydama išgaišeno,
Ieškodama užbludijo,
Pribludijo kraštan marių.
Krašte marių trys berneliai.
Tie berneliai – žuvejėliai,
Ar nematēt mano žirgo?

Sr DR 155

Jau B. Sruoga gana taikliai pastebėjo, jog daina, "atrodo, kalba apie žvejus, bet ji yra sulipdyta iš trijų skirtingų motyvų – trijų dalių:

1) mergelė gano žirgus (ar jaučius), ganydama pragaišina, ieškodama paklysta. padeda bernelis, jam ir tenka mergelė – žinoma slavų ir germanų pasaulyje; 2) mergelė patenka pas žvejus ir t.t.; 3) mergelei duodamųjų išpėti mįslių motyvas, plačiai žinomas lietuvių, latvių, slavų, germanų pasaulyje...” (Sruoga, 1949, p. 123).

Lietuviškų bei latviškų tradicijų persipynimą Mažojoje Lietuvoje vaizdžiai parodo Jono Balio 1936 metų prisiminimai, užrašyti Preiloje: “Vasarodamas Preiloje, pabandžiau paieškoti ir užrašyti žvejų tautosakos. Sužinojau, jog dainų mokas senis Adomas Naujokas, turįs per 80 m. a. Tačiau jo namiškiai ėmė atskalbinti, jog iš senio nieko gera nebesą. Jau jam esąs laikas mirti, su juo sunku besusikalbėti, nieko nebeatmenas. Taip man ir nelcido jo pamatyti, tik nurodė, jog lietuviškų ir kuršiškų dainų mokas Martynas Ercnieks. Dabar ieškau Martyno. Jo pavardė rodo, kad tai bus kuršis.....Padainavo lietuvišką dainą *Aukšti kalnai lygios lankos* ir kuršišką *Es kāpu uz aukstiem kalniem*. Dar mokas vieną labai gražią “būrišką” dainą, bet dabar niekaip negalįs atsiminti. Tai tipingas žvejys, plikas 72 m. a. senis, gimęs ir augęs Melnragėj, našlaitis ir vargingai augęs žvejų sūnus. Tėvai namuose kalbėdavę kuršiškai. Jis mokas kuršiškai, “būriškai” ir vokiškai....Seniau, kai susirinkdavę žvejoti arba karčemoje prie “pyvo”, tai traukdavę lietuviškas ir kuršiškas dainas – daug jų mokėjęs, bet dabar sunku esą beprisiminti, vis kliudą religinių giesmių gaidos” (Balys, 1937, p. 8).

Cituoti prisiminimai nėra kiek neprieštarauja pasirinktai tyrimų krypčiai ir išsakytiems teiginiams. Atvirkščiai — tai dar vienas paliudijimas, įtaigus argumentas, jog einama teisingu keliu.

Atskirų kompozicinių fragmentų ar ištisų dainų kilmės paieška ne visada produktyvi, ne visada įmanoma, ne visada ir tikslinga. Anot J. Balio, “kartais ne tiek svarbus dalykas yra sužinoti, kur koks motyvas yra kilęs, kieno ir iš ko pasiskolintas, — svarbiau yra pažinti, kokius motyvus kuri tauta priėmė, kokie jai patiko ir bandė juos sau prisitaikyti” (Balys, 1941, p. 9). Galima pasakyti ir kitaip. Būta ir tokių kompozicinių fragmentų (ar net ištisų dainų), kurių dėl įvairių priežasčių vieno ar kito regiono (tautos) dainuojamoji tradicija iš kitos tautos nepriėmė, neprisitaikė sau. Gali būti, kad taip atsitiko ir su L. Rėzos užrašytos dainos atskirais kompoziciniais fragmentais ar net ištisomis dainomis, kurios plačiau po kitus Lietuvos regionus nepaplito dėl tematikos, sandaros, leksikos ir kitų skirtumų.

Literatūra

- Alminauskis, K. (1935). *Die Germanismen des Litauschen*. Kaunas.
- Balys, J. (1993). *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius.
- Balys, J. (1998). *Saulinės dainos. Raštai. T. J*. Vilnius.
- Balys, J. (1941). *Šimtas liaudies baladžių. Parengė Jonas Balys*. Kaunas.
- Balys, J. (1937). *Tautosakos darbai III*. Kaunas.
- Balsys, R. (2000) (1). Apie vieną Mažosios Lietuvos žvejų dainą. *Tautosakos darbai XII (LX)*. Vilnius.
- Balsys, R. (2000) (2). *Lietuvių ir latvių žvejų dainos: sąsajos ir skirtumai. Tautosakos darbai XIII (LXI)*. Vilnius.
- Бараускене, В. (1968). *Общие моменты в литовских и латышских трудовых песнях. Фолклор балтских народов*. Рига.
- Brückner, A. (1904). *Starozytna Litwa. Ludy, Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne*. Warszawa.
- Jonynas, A. (1989). *Liudvikas Rėza – tautosakininkas*. Vilnius.
- Jovaišas, A. (1969). *Liudvikas Rėza*. Vilnius.
- Juška, A. (1955). *Lietuviškos svodbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos..* Vilnius.
- Кербелите, (1979). К вопросу взаимодействия литовских и восточнославянских волшебных сказок. *Отражение межэтнических процессов в устной речи*. Рига.
- Kursīte, J. (1996). *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga.
- Лаутенбах, Я. (1896). *Очерки из истории литовско латышского народного творчества*.
- Lekia, (1989). *Lekia mano žirgelis. Latvių dainos. Iš latvių kalbos vertė Sigitas Geda*. Vilnius.
- Misevičienė, V. (1972). Darbo dainos. *Kalendorinių apeigų dainos. Lietuvių liaudies dainų katalogas*. Vilnius.
- Mukaite, L. (1994). Šventojiškė daininkė Kersta Balčiūtė. *Liaudies kultūra. Nr. 4*.
- Mukaite, L. (2000). Šventosios kuršininkų liaudies dainų ypatumai. *Žemaičių žemė. 2000 / 2 (27)*.
- Niemi, A. R. (1996). Lietuvių latvių dainų sąlyčiai. *Lituanistiniai raštai*. Vilnius.
- Rėza, L. (1958). Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas. *Lietuvių liaudies dainos. T. 1*. Vilnius.
- Sabalaiuskas, A. (1990). *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius.
- Skardžius, Pr. (1931). *Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen*. Kaunas.
- Sruoga, B. (1949). *Lietuvių liaudies dainų rinktinė*. Kaunas.
- Vėlius, N. (1977). *Mitinės lietuvių sakinių būtybės*. Vilnius.
- Zinkevičius, Z. (1999). Terminai, kurie nepainiotini. Kuršių, kuršininkų, naujoji kuršių, nerijos kuršių ar kopininkų kalba. *Darbai ir dienos. Nr. 10*. Kaunas.

Santrumpos

- Bj - Bėgau jūružem. Klaipėdos krašto dainos. Klaipėda, 1997.
- D - Dainas. Krišjana Barona *Latvių dainų izlase*. Otrās Izdevums. Rīga. 1990.
- JSD - Lietuviškos svodbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos. V., 1955.
- KF - kompozicinis fragmentas.
- LD - Barons K., Visendorfs H. *Latvių dainas*. Jelgava; Peterburga. 1894 - 1915. - 1 - 6 sēj.
- LLDK DD KAD - Vanda Misevičienė. Darbo dainos. *Kalendorinių apeigų dainos. Lietuvių liaudies dainų katalogas. V., 1972, p. 232 - 242.*
- LŽ - Lietuvininkų žodis. K., 1995. p. 17 - 170.
- LTdz - Latviešu Tautasdziesmas. 3 sēj. Darba dziesmas. Rīga. 1981.
- Sr DR - Balys Sruoga. *Lietuvių liaudies dainų rinktinė*. K., 1949.

Rekomendavo spausdinti prof. B. Kerbelytė
prof. A. Kaukienė

ON AUTHENTICITY OF A SONG BY L. REZA

Rimantas Balsys

Summary

Both Lithuanian and Latvian fishermen's songs are mosaic-patterned, they are made up of individual compositional fragments, which wander freely not only from one variant or version of a song into another, but also from one song genre into another. It is understood that such individual *compositional fragments* of a song or even whole songs are lent by one nation to another. Usually, every nation processes the things it has borrowed, i.e. adapt them to its tradition of singing. However, other options are possible, too. Especially in such territories and regions, where the ethnic composition of the population has been mixed for a long time, where permanent migration exists etc. Lithuania Minor is exactly such a region and territory. When analyzing songs, starting from the ones published by L. Reza in 1825 and finishing with songs written down in the second half and the last decades of this century, we can notice that the process of borrowing whole songs or individual compositional fragments among nations, which live side by side or in the neighbourhood, has been continuous. It allows us to get a different view of certain songs published by L. Reza, which have been considered to be songs written by L. Reza himself.